

અભ્યાસ 1 : પુનરાવર્તનમ્

કર્તૃકારક અને વર્તમાનકાળનાં ક્રિયાપદોનું પુનરાવર્તન

નીચેનાં વાક્યો વાંચો -

- (1) સઃ છાત્રઃ વેદં પઠતિ ।
- (2) હે બાલક, ત્વં વેદં પઠસિ ।
- (3) અહમ્ પ્રાતઃ વેદં પઠામિ ।

આપણે આઠમા ધોરણમાં આ પ્રકારનાં ક્રિયાપદોવાળી રચનાઓ ભણી ગયા છીએ, આથી આગળનું ભણીએ એ પહેલાં થોડું પુનરાવર્તન કરી લઈએ.

ઉપરનાં ત્રણેય વાક્યોમાં પઠ્ ધાતુ (ક્રિયાશબ્દ) વપરાયો છે. પરન્તુ આ પઠ્ ધાતુનાં જે રૂપો વપરાયાં છે, તે જુદાં જુદાં છે. જેમકે, પહેલા વાક્યમાં પઠતિ છે, બીજા વાક્યમાં પઠસિ છે અને ત્રીજા વાક્યમાં પઠામિ છે. આ ફેરફાર શા કારણે છે, તે જાણવું જરૂરી છે. ઉપરનાં વાક્યોને ધ્યાનપૂર્વક જોતાં જણાય છે કે -

- (1) જ્યાં સઃ છે, ત્યાં પઠતિ રૂપ વપરાયું છે.
- (2) જ્યાં ત્વમ્ છે, ત્યાં પઠસિ રૂપ વપરાયું છે. જ્યારે,
- (3) જ્યાં અહમ્ છે, ત્યાં પઠામિ રૂપ વપરાયું છે.

અહીં વપરાયેલું સઃ એ તદ્નું, ત્વમ્ એ યુષ્મદ્નું અને અહમ્ એ અસ્મદ્નું પ્રથમા એકવચનનું રૂપ છે. આ પ્રથમા વિભક્તિનાં દ્વિવચન અને બહુવચનનાં રૂપોમાં પણ આ જ રીતે રૂપફેર જોવા મળે છે, જે નીચેના કોઠા ઉપરથી જાણી શકાશે -

વર્તમાનકાળ (લટ્લકાર)

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
ઉત્તમ પુરુષ (પહેલો પુરુષ)	અહમ્ પઠામિ	આવામ્ પઠાવઃ	વયમ્ પઠામઃ
મધ્યમ પુરુષ (બીજો પુરુષ)	ત્વમ્ પઠસિ	યુવામ્ પઠથઃ	યૂયમ્ પઠથ
અન્ય પુરુષ (ત્રીજો પુરુષ)	સઃ પઠતિ	તૌ પઠતઃ	તે પઠન્તિ

આ ઉપરથી આપણે યાદ રાખવાનું છે કે વાક્યમાં જ્યારે ત્વમ્, યુવામ્, યૂયમ્ (યુષ્મદ્ - પ્રથમા) આવે છે, ત્યારે અનુક્રમે પઠસિ, પઠથઃ, પઠથ અને જ્યારે અહમ્, આવામ્, વયમ્ આવે છે, ત્યારે અનુક્રમે પઠામિ, પઠાવઃ પઠામઃ એવાં ક્રિયાપદ વપરાય છે. જ્યારે આ સિવાયનું કોઈ પણ નામ વાક્યમાં વપરાયું હોય, તો ત્યાં વચન મુજબ ક્રમશઃ પઠતિ, પઠતઃ, પઠન્તિ એવાં ક્રિયારૂપ વપરાય છે. (ઘણી વખતે સંસ્કૃતભાષાના વાક્યમાં આ સઃ વગેરે પદોનો સંદર્ભ હોય છે ખરો, પણ તે વપરાતાં નથી. જેમકે રામાયણં પઠામિ । અહીં અહમ્ એવું (અસ્મદ્નું) પદ સાક્ષાત્ વપરાયું નથી. છતાં પઠામિ રૂપ ઉપરથી આ વાક્યમાં અહમ્ પદનું (અહં રામાયણં પઠામિ । એમ) અનુસંધાન કરી લેવાય છે. આવું જ અન્યત્ર પણ સમજી લેવું.)

આ વખતે આપણે વર્તમાનકાળ ઉપરાંત ભૂતકાળ અને ભવિષ્યકાળનાં (પરસ્મૈપદ અને આત્મનેપદ-બંનેનાં) ક્રિયાપદો પણ શીખવાના છીએ. આ બધાં જ ક્રિયાપદોમાં આવી જ રીતે રૂપફેર જોવા મળે છે. તેથી દરેક વાક્ય રચતી વખતે આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી. (ભૂતકાળ અને ભવિષ્યકાળનાં રૂપો શીખતી વખતે આ રીતના રૂપફેરનું કોષ્ટક આગળ આપવામાં આવ્યું છે.)

સ્વાધ્યાય

1. સમુચિતેન ક્રિયાપદેન રિક્તાનાં સ્થાનાનાં પૂર્તિઃ કરણીયા ।

(1) દેવગણાઃ મેધામ્	(યચ્છતિ, યચ્છતઃ, યચ્છન્તિ)
(2) વયમ્ અગ્નિમ્	(પૂજયામિ, પૂજયામઃ, પૂજયતિ)
(3) અધીશઃ પાઠશાલામ્	(ગચ્છતિ, ગચ્છામિ, ગચ્છસિ)
(4) હે છાત્રાઃ, યૂયમ્ મન્ત્રાન્	(લિખતિ, લિખથ, લિખથઃ)
(5) સામગાઃ	(ગાયતિ, ગાયસિ, ગાયન્તિ)

2. સૂચનાનુસારં શબ્દરૂપં ચિનુત ।

(1) હસ્, અન્ય-પુરુષ-દ્વિવચનમ્ ।	(હસતિ, હસામઃ, હસતઃ)
(2) ચલ્, મધ્યમ-પુરુષ-બહુવચનમ્ ।	(ચલામિ, ચલથ, ચલથઃ)
(3) खेल्, ઉત્તમ-પુરુષ-બહુવચનમ્ ।	(खेलति, खेलामः, खेलथ)
(4) खाद्, અન્ય-પુરુષ-બહુવચનમ્ ।	(खादसि, खादथ, खादन्ति)
(5) पा-पिब्, ઉત્તમ-પુરુષ-એકવચનમ્ ।	(पिबामि, पिबसि, पिबति)
(6) गम्-गच्छ्, મધ્યમ-પુરુષ-દ્વિવચનમ્ ।	(गच्छन्ति, गच्छतः, गच्छथः)

3. યોગ્યં શબ્દરૂપં ચિનુત ।

(1) પશ્યામિ ।	(અહમ્, વયમ્, ત્વમ્)
(2) તિષ્ઠાવઃ ।	(તૌ, આવામ્, વયમ્)
(3) અહં ગૃહમ્	(ગચ્છતિ, ગચ્છતઃ, ગચ્છામિ)
(4) નશ્યતિ ।	(સઃ, ત્વમ્, અહમ્)
(5) વયમ્	(કથયન્તિ, કથયામઃ, કથયામિ)

4. માતૃભાષાયામ્ અનુવદત ।

- (1) ભક્તાઃ સ્તોત્રં પઠન્તિ ।
- (2) છાત્રા પત્રં લિખતિ ।
- (3) અહં ગૃહં ગચ્છામિ ।
- (4) વયમ્ ईश्वरं नमामः ।
- (5) સિંહઃ વને વસતિ ।

5. સંસ્કૃતભાષાયામ્ અનુવદત ।

- (1) અધીશ ભણે છે.
- (2) મૃગ ધાસ ખાય છે.
- (3) ત્રીશા પશુને જુએ છે.
- (4) તું શું ખાય છે ?
- (5) અમે વિદ્યાલય જઈએ છીએ.

વિશેષ : ક્રિયાપદોને તેમના કર્તા સાથે (પુરુષ તથા વચનના સંદર્ભે) જોડતાં શીખવવું. એવી જ રીતે કર્તૃપદોને ઉચિત ક્રિયાપદના રૂપ સાથે જોડતાં શીખવવું.